

AZƏRBAYCAN DİLLİ İNTERNET KOMMUNİKASIYALARINDA QRAFİK İXTİSARLAR

Səmra Faiq qızı Quluzadə

SDU

semra.guluzade@mail.ru

Xülasə

Bu elmi araşdırmada azərbaycan dilli İnternet kommunikasiyalarında qrafik ixtisarların dil fəaliyyətinə təsiri araşdırılır. Tədqiqat virtual məkanda qrafik ixtisarların vaxta və məlumat mübadiləsinin sürətliliyin təminatı, qənaətdən tutmuş istifadəçilər üçün yaradıcılıq və əyləncənin stimullaşdırılmasına qədər geniş funksiyalarını ortaya qoyur. Məqalədə internet kommunikasiyalarında qrafik ixtisarlardan istifadənin müsbət və mənfi cəhətləri də araşdırılır, virtual mühitdə dil maneələrini uğurla aradan qaldırmaq üçün yeni texnologiyalara və mədəni kontekstlərə uyğunlaşmağın zəruriliyi vurğulanır. Ümumilikdə, məqalə İnternetdəki linqvistik reallıqların daha dərinədən dərk edilməsinə və dil və mədəni amillərin müxtəlifliyini nəzərə almaqla onlardan istifadəyə balanslaşdırılmış yanaşmaya çağırır.

Açar sözlər: İnternet, kommunikasiya, qrafik ixtisarlar, Azərbaycan dili, dilçilik.

Abstract

In this scientific study, the impact of graphic abbreviations on language activity in Azerbaijani-language Internet communications is investigated. The study reveals the wide range of functions of

graphical abstractions in virtual space, from ensuring speed and economy of time and information exchange to stimulating creativity and entertainment for users. The article also examines the pros and cons of using graphic abbreviations in internet communications, emphasizing the need to adapt to new technologies and cultural contexts in order to successfully overcome language barriers in a virtual environment. Overall, the article calls for a deeper understanding of the linguistic realities of the Internet and a balanced approach to their use, taking into account the diversity of linguistic and cultural factors.

Key words: Internet, communication, graphic abbreviations, Azerbaijani language, linguistics.

Bu gün virtual məkanda geniş işləklilik qazanmış qrafik ixtisarlardan qədim yazı sistemlərinə qədər gedib çıxan uzun bir tarixi var. Digər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da yazının inkişafı və rəqəmsal texnologiyalara keçid rəhbərliyinin sadələşdirilməsi və sürətləndirilməsi üçün ixtisarlardan aktiv istifadəsinə öz töhfəsini verib. Azərbaycandilli internet məkanında qrafik ixtisarlardan XX əsrin sonu — XXI əsrin əvvəllərində internet və mobil texnologiyaların yaranması və inkişafı ilə geniş yayılmışdır.

“Dünyanın virtual mənzərəsinin dəyişməsi dil daşıyıcılarının bu məkandakı nitq fəaliyyətində də dəyişmələrə səbəb olur. Artıq heç bir mübaligəyə yol vermədən dilin yeni bir funksional üslubunun yaranmasını qeyd etmək olar. Bu, internet ünsiyyət üslubudur. Bu üslubun fərqləndirici əlamətləri yazılı tələffüz, hipermətnlilik, danışq dilinə yaxınlaşmadır” (5, səh. 8). Şifahi ünsiyyətdə insanlar fikir mübadiləsini əsasən qısa cümlələr və ya replikalar üzərindən qurduğundan, İnternet kommunikasiyası da mövcud texniki imkanlardan yararlanmaqla ünsiyyətin daha da sadələşdirilməsinə can atır. Bu baxımdan İnternet üzərindən qurulan ünsiyyət aktlarında yeni-yeni qrafik ixtisarlardan, abreviaturlar və digər vasitələrdən istifadə edilməsini müşahidə edirik.

“Bir çox insanlar üçün virtual kommunikasiya həyat tərzinin bir hissəsidir, o, daha çox tələsik yazılı ünsiyyətdir və teleqraf sintaksisinə uyğun, son dərəcə sadədir – bəzən böyük hərflərdən, durğu işarələrindən imtina edilir, qənaət prinsipi ilə hazır cavablara və ixtisarlara müraciət olunur. Virtual prosesdə danışqanlar bu ünsiyyətin məqsədləri üçün ən rəşional dil vasitələrini seçirlər, leksik və qrafik ixtisarlardan bolluğu bununla izah olunur” (4, səh. 9).

Qrafik ixtisarlardan dilçilik ədəbiyyatında fərqli yanaşmalar mövcuddur. Məsələn, K.Həsənova bu dil elementlərini “insanın subyektiv müdaxiləsi ilə yaranan hərfi işarənmələr” adlandırır (2, səh. 897).

Azərbaycandilli İnternet kommunikasiyalardan qrafik ixtisarlardan fərqli növlərdən istifadə edilir. Buraya abreviaturlar (AZTV — Azərbaycan Televiziyası), akronimlər (BDU — Bakı Dövlət Universiteti), simvollarla əvəzlənmələr, qısaltmalar (1bank — Bir Bank (tətbiq adı), tşk — təşəkkür) və s. daxil etmək olar.

Azərbaycandilli İnternet kommunikasiyalarında qrafik ixtisarlardan fərqli funksiyalar yerinə yetirdiyini müşahidə edirik ki, bunlara da aşağıdakıları aid etmək olar:

1. Zaman və məkana qənaət: qrafik ixtisarlardan daha sürətli yazmağa və yazı üçün nəzərdə tutulan yerə qənaət etməyə imkan verir ki, bu, SMS mesajları və ya tvitlər kimi çat-botlarda yazı üçün nəzərdə tutulmuş yerin məhdud olduğunda və ya texnoloji imkanlar nəzərə alınmaqla yazının konkret işarə sayı çərçivəsində təşkil edilməsi tələb edildikdə xüsusilə vacibdir.

2. Ünsiyyət mübadiləsində sürətliliyin təmin edilməsi: qrafik ixtisarlardan istifadəsi informasiya mübadiləsi prosesini sürətləndirir ki, bu da söhbətlərdə və messengerlərdə ünsiyyəti asanlaşdırır.

3. İnternet məkanda müəyyən sosial şəbəkələrdə yaradılmış qrup mənsuallarının identikliyinə müəyyən edilməsi: məhz müəyyən bir qrup üçün səciyyəvi olan qrafik ixtisarlardan istifadə edilməsi ümumi şifrələnmiş dildə ünsiyyət göstəricisi ola bilər və bu işarələrlə müəyyən dairəyə mənsub insanların İnternet kommunikasiyasının təminatçısı kimi şıxış edə bilər.

4. Qrafik ixtisarlardan İnternet kommunikasiyasında həm də əyləncə və yaradıcılıq elementi funksiyasını da yerinə yetirmə potensialına malikdir.

Təbii ki, İnternet kommunikasiyasında istifadə edilən qrafik ixtisarlardan çağdaş dövrdə dilin təkamülü və ünsiyyət mədəniyyətinə birbaşa təsir edən amillər sırasında yer alır. Bu kontekstdə qeyd edə bilərik ki, qrafik ixtisarlardan istifadənin Azərbaycan dilinə və mədəniyyətinə də böyük təsiri vardır. Bu, bir tərəfdən yeni leksik vahidlərin yaranmasına, dil normalarının dəyişməsinə səbəb olur, digər tərəfdən, qrafik ixtisarlardan geniş yayılması dilin sadələşməsinə, onun bəzi mədəni və estetik xüsusiyyətlərinin itirilməsinə səbəb ola bilər. Bu baxımdan qrafik ixtisarlardan dil normalarına təsirinin müsbət və mənfi

keyfiyyətlərini aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq mümkündür. Qrafik ixtisarlardan istifadənin müsbət cəhətlərinə bunları aid etmək mümkündür: dil (lingvistik) yaradıcılığı (qrafik ixtisarlardan aktiv şəkildə istifadə dil yaradıcılığı üçün stimül rolunu oynamaqla yeni elementlərin yaranmasına səbəb olur), yeni texnologiyalara uyğunlaşma (qrafik ixtisarlardan yeni texnologiyalardan və kommunikasiya vasitələrindən daha səmərəli istifadəyə təşviq edir), dilin zənginləşməsi (yeni qrafik ixtisarlardan yaranması və onların gündəlik ünsiyyətə inteqrasiyası dili yeni forma və ifadələrlə zənginləşdirir).

“Qrafik vasitələr kiberməkanda oriyentiri asanlaşdıraraq, bir tərəfdən mətni canlandırır, digər tərəfdən isə istifadəçilərin diqqətini xüsusi məqamlara yönləndirir” (1, səh. 12). Qrafik ixtisarlardan istifadənin, təbii ki, mənfi və ya neqativ cəhətləri də vardır. Buraya dilin bəsit səviyyəyə enmə təhlükəsi ilə üz-üzə dayanmasını aid etmək olar. Bununla bağlı olaraq, B.Məmmədova öz araşdırmasında qeyd edir ki, “yazılı canlandırmaya baxmayaraq, bu üslub üçün spontanlıq səciyyəvidir. Problemin əhəmiyyətliliyini göstərən əsas amillərdən biri milli dillərdə internet istifadəçilərinin dillərində ciddi dəyişmələrin müşahidə olunmasıdır” (5, səh. 8). Belə ki, ixtisarlardan kütləvi istifadəsi dilin sadələşməsinə və ifadə zənginliyinin itirilməsinə səbəb ola bilər. Çünki İnternet dili texniki baxımdan yazılı nitq olsa da, mahiyyət etibarı ilə danışq üslubuna yaxındır. “... əvvəllər dilimiz qapalı informasiya mühitinin hesabına qoruna bilirdi. İndi isə informasiya mühiti açıqdır və virtual məkanda inteqrasiya prosesi gedir” (3, səh. 93). Bu açıq inteqrasiya prosesində isə dili yeni elementlərdən qorumaq olduqca çətindir.

İkinci bir mənfi cəhət isə ixtisarlardan hesabına süni dil baryerlərinin formalaşmasıdır. Çünki virtual məkan üzərindən qurulan ünsiyyət prosesində ixtisarlardan həddindən artıq istifadəsi mesajların konkret qısaltmalar ilə tanış olmayan fərdlər üçün başa düşülməsini çətinləşdirə bilər. Bundan əlavə, qrafik ixtisarlardan ünsiyyət zamanı aktiv şəkildə istifadə edilməsi dillə bağlı mədəni norma və ənənələrin beynəlmiləşmə kontekstində dəyişməsinə də gətirib çıxara bilər.

İnternet kommunikasiyası zamanı yarana bilən dil baryerləri ilə bağlı N.Məmmədli qeyd edir ki, “virtual kommunikasiya prosesində yaranan maneələrin səbəbi kommunikantların koqnitiv məkanlarının bir-birinə uyğun gəlməməsi və gerçəkliyin müxtəlif modellərinin qəbul edilməsidir – bu da təsirini elektron diskursda göstərir. Kommunikativ maneələrin aradan qaldırılmasının əsasında çeviklik, digər mədəniyyətlərin maksimal dəqiq başa düşülməsinin, xüsusiyyətlərinin və kontekstinin nəzərə alınmasının motivasiyası dayanır. Adaptasiya, bir qayda olaraq, tərəfdaşın lingvokulturoloji spesifikliyinə uyğun qurulması və müvafiq kommunikatív addımların atılması ilə həyata keçirilir” (4, səh. 9).

Müəllif vurğulayır ki, virtual ünsiyyətdə maneələrin yaranmasının səbəblərindən biri kommunikantların koqnitiv sahələr ilə reallığın müxtəlif modellərinin qəbulu arasında uyğunsuzluqdur. Bu uyğunsuzluq elektron diskursda özünü göstərir və ünsiyyət problemlərinə səbəb olur. Bu maneələri aradan qaldırmaq digər mədəniyyətlərin çevik və dəqiq dərk edilməsini, həmçinin onların xüsusiyyətlərini və kontekstinə nəzərə almağı tələb edir.

Nəticə. Virtual aləmdəki dəyişikliklər insanların dil performansına və yazı vərdişlərinə də təsir edir. İnternet kommunikasiya yazılı nitq, hipermətn və danışq üslubunau özündə cəmləşdirən yeni funksional üslub formalaşdırır.

İnternet kommunikasiyada qrafik vasitələrdən istifadənin müsbət və mənfi tərəfləri var. Müsbət cəhətlər arasında lingvistik yaradıcılığın stimullaşdırılması, yeni texnologiyalara uyğunlaşma və dilin zənginləşdirilməsini qeyd etmək olar. Bununla belə, mənfi nəticələrə dilin qeyri-kafi səviyyəyə qədər sadələşdirilməsi, həmçinin süni dil maneələrinin yaradılması daxil ola bilər. Beləliklə, internet kommunikasiyalarında qrafik ixtisarlardan istifadə həm müsbət, həm də mənfi cəhətlərə malik olmaqla dil və mədəniyyətin təkamülünü əks etdirir və virtual məkanda yeni lingvistik reallıqların dərk edilməsinə və onlara uyğunlaşmaya kompleks yanaşma tələb edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Həbibova, K. Virtual diskursun lingvistik xüsusiyyətləri / K.Həbibova. — Bakı: Elm və təhsil, — 2023. — 110 s.
2. Həsənova, K. Poeziyada abbreviaturalarla struktur qənaət estetik nitq aktı kimi və onların lingvokulturoloji xüsusiyyətləri // Astana: — Endless light in science. — 2023. Oktyabr. — S. 897-900.
3. Qurbanova, Ə.M. Qloballaşma şəraitində Azərbaycan dilinə terminoloji təhlükələr haqqında //

Bakı: — İnformasiya cəmiyyəti problemləri. — 2015, №2. — S. 87-95.

4. Məmmədli, N. Onlayn işgüzar kommunikasiya və kompüter-internet diskursu. // Bakı: — Filologiya məsələləri. — 2021, № 2. — S. 3-14.

5. Məmmədova, B.G. İnternet mətnlərinin pragmatikası. — / filol. üzrə f.d. dis. avtoreferatı/: — Bakı, 2015. — 28 s.